

Universiteit Utrecht

Puberteit, homoseksualiteit en christelijke identiteit

**Een casestudy naar de ervaringen over en wensen voor een veilig
schoolklimaat voor homoseksuelen binnen een christelijke school**

Naam: Taco de Ruitter

Studentnummer: 3810313

Studie: Master Multiculturalisme in Vergelijkend Perspectief

Begeleider: Gerrit-Bartus Dielissen

Tweede lezer: Marcel Coenders

Datum van inleveren: 30 juni 2013

Dankwoord

De totstandkoming van dit onderzoek is te danken aan de verschillende mensen. Allereerst wil ik alle respondenten bedanken voor de openhartige gesprekken die ze met mij gevoerd hebben. Ook dank aan de directeur van het Lyceum de Oudehoven, voor zijn open opstelling ten aanzien van dit onderzoek op deze school. Inie Paulus heeft me erg geholpen door de klassengesprekken in haar lessen plaats te laten vinden en hierbij mee te sturen en denken. Wim van Boxtel wil ik danken voor de kritische blik, zowel inhoudelijk als tekstueel. De laatste die ik wil bedanken is uiteraard mijn begeleider Gerrit-Bartus Dielissen, voor zijn sturing en motivering.

Samenvatting

In deze casestudy is aan de hand van zestien interviews en vier klassengesprekken op een ‘open’ christelijke school getracht antwoord te geven op de vraag wat de wensen en ervaringen van verschillende lagen binnen een christelijke school zijn wat betreft een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen. Het schoolklimaat wordt als redelijk veilig getypeerd, deze bevinding moet wel gezien worden binnen een heteroseksistisch kader waar negatieve ervaringen gezien worden als erbij horend. Er wordt een verschil opgemerkt tussen de houding die jongens en meisjes hebben ten aanzien van homoseksuelen, de houding van jongens wordt als negatiever beschreven. Zogenaamd ‘vrouwelijk’ gedrag bij jongens wordt door zowel heteroseksuele als homoseksuele jongens afgekeurd. De religieuze diversiteit binnen school wordt gezien als bijdragend aan een veilig schoolklimaat. Doordat er sprake is van een ‘open’ christelijke school is er geen sprake vaststaande norm, iedereen is namelijk welkom en het individu wordt centraal gezet. De toegevoegde waarde van de christelijke identiteit kan hierdoor onder druk komen te staan. Voorzichtigheid is een sleutelwoord in zowel het aanpakken van problemen rondom homoseksualiteit als in het geven van een mening over homoseksualiteit. In de aanpak van problemen moet er geschipperd worden tussen het geven van specifieke aandacht en het normaliseren. Respect en openheid worden gezien als belangrijkste voorwaarden voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen.

1. Inleiding

Voormalig Minister van Bijsterveldt leek in 2011 vastberaden te zijn in het vasthouden aan haar standpunt dat aandacht voor homoseksualiteit niet verplicht gesteld diende te worden op elke basis- en middelbare school. Zo stelde zij toen dat ze wilde voorkomen dat naast dit onderwerp ook over andere onderwerpen verplicht voorlichting gegeven zou moeten worden, bijvoorbeeld over obesitas, mensenrechten en omgaan met geld. “In Nederland leggen wij scholen niet op deze wijze op wat zij moeten doen”, zei de minister (Elsevier, 2011).

In het Algemeen Overleg met de kamer op 16 november 2011 heeft de minister toegezegd uitvoering te geven aan de twee moties die beide al eerder door een Kamermeerderheid gesteund werden. Zij zal de kerndoelen van het primair en voortgezet onderwijs aanpassen op het gebied van seksualiteit en seksuele diversiteit. In zowel het primair als in het middelbaar onderwijs komt er eenzelfde toevoeging (onderstreept); kerndoel 43 van het voortgezet onderwijs wordt als volgt:

“De leerling leert over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen, en leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen, met daarbij aandacht voor seksualiteit en seksuele diversiteit.” (Van Bijsterveldt, 2011).

De gedachte achter deze motie is dat aandacht in het onderwijs voor seksualiteit en seksuele diversiteit van belang is voor seksuele weerbaarheid van leerlingen, een veilig schoolklimaat en acceptatie van homoseksualiteit (Van Bijsterveldt, 2011).

In de toelichting die de minister geeft aan de Tweede Kamer stelt zij dat scholen de aangepaste doelen naar eigen inzicht concreet mogen uitwerken. Dit in lijn met het algemene uitgangspunt van de kerndoelen, waar veel ruimte gegeven wordt voor invulling op schoolniveau; zowel passend bij de professionele en identiteitsgerelateerde keuzes als bij de schoolspecifieke visie en context. Deze uitwerking kan gedaan worden in bijvoorbeeld vakken, projecten of als een specifieke voorlichtingsactiviteit. Het is de vraag of de ruimte die scholen krijgen qua invulling van dit kerndoel het mogelijk maakt dat er een verandering optreedt in de seksuele weerbaarheid van leerlingen, het schoolklimaat en de acceptatie van homoseksualiteit op scholen die vanuit hun levensbeschouwelijke visie negatief staan tegenover homoseksualiteit. Aan de andere kant is het nog maar de vraag of het mogelijk is om de invulling van dit uitgangspunt voor elke school vast te leggen in regels en protocollen. Naast het feit dat in Nederland de Wet bijzonder onderwijs bestaat, is het voor een overheid haast onmogelijk om te bepalen hoe docenten invulling geven aan hun lessen, laat staan hoe

alle scholen een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen moeten realiseren.

Een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen is iets dat niet zomaar vaststaat, het komt tot stand door interactie tussen de verschillende personen die op een school aanwezig zijn. In dit onderzoek zal gekeken worden hoe zo'n veilig schoolklimaat al dan niet tot stand komt op een christelijke school.

2. Relevantie

In de afgelopen jaren is er in Nederland een verscheidenheid aan onderzoeken gedaan naar de veiligheid van homoseksuelen, waarvan een aantal zich (deels) specifiek richtte op de veiligheid van homoseksuelen in het middelbaar onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2009a; Keuzenkamp, 2010; Dankmeijer, 2001; Felten, 2008). De maatschappelijke relevantie van dit onderwerp blijkt onder andere uit een vergelijking tussen veiligheidsbeleving van scholieren in het algemeen en die van homoseksuele scholieren in het bijzonder. In de nationale veiligheidsmonitor, gedaan door onderzoeksbureau ITS (Mooij, 2001), zeggen scholieren zich in zes procent van de gevallen nooit, bijna nooit of alleen soms veilig genoeg te voelen om zichzelf te zijn. Dit staat in schril contrast met gegevens uit vergelijkbaar onderzoek van Empowerment Lifestyle Services onder homo-scholieren (Dankmeijer, 2001). In dit onderzoek zegt 35 procent zich nooit of hooguit soms veilig genoeg te voelen om zichzelf te zijn. Van de respondenten zegt 55 procent dat medeleerlingen niet mogen weten dat ze homo of lesbisch zijn. Dit terwijl 19 procent van deze respondenten hun seksuele voorkeur in de directe omgeving verbergt. Uiteraard moet er voorzichtig omgegaan worden met vergelijkingen tussen verschillende onderzoeken. Toch blijft staan dat de schoolomgeving kennelijk vaker ervaren wordt als een onveilige omgeving dan de directe omgeving van homoseksuelen.

Uit onderzoek onder jongeren in Nederland bleek dat ruim twaalf procent van de jongens en vijf procent van de meisjes een vriendschap zal verbreken als blijkt dat hun beste vriend of vriendin homoseksueel of lesbisch blijkt te zijn. Ook zei meer dan de helft van de jongens en een vijfde van de meisjes dat zij het vies vinden als twee jongens met elkaar vrijen (Vanwesenbeeck, de Graaf, Meijer & Poelman, 2006). Deze antwoorden kunnen gezien worden als een bevestiging van de, door een deel van de homoseksuele jongeren, ervaren onveilige omgeving op school.

Het Sociaal Cultureel Planbureau doet jaarlijks een onderzoek naar de acceptatie van homoseksualiteit in Nederland. Een deel van dit onderzoek richt zich specifiek op jongeren. In 2010 (Keuzenkamp, 2010) werden in dit onderzoeksrapport verschillende beleidsadviezen

uitgebracht, onder andere het verplicht stellen van homovoorlichting. Aan de hand van enquêtes bleek namelijk dat homoseksuele jongeren een voorlichting over homoseksualiteit op scholen zien als een belangrijke bijdrage aan mogelijke acceptatie. Als verdieping op de kwantitatieve gegevens is een dertigtal diepte-interviews afgenomen met de nadruk op het verkrijgen van inzicht in de ervaringen met homonegativiteit en (non-)acceptatie, waarvoor jongeren geselecteerd zijn die relatief veel met homonegatieve reacties te maken hebben gehad. Het feit dat alleen deze jongeren meegenomen zijn in de verdieping van dit onderzoek, geeft de indruk dat de verdieping geen weergave geeft van de denkbeelden van homoseksuelen die geen of minder negatieve reacties gekregen hebben. Daarnaast zijn de denkbeelden van diegenen die, als het goed is, de belangrijkste rol binnen het klaslokaal spelen, de docenten, een belangrijke aanvulling op de enquêtes en diepte-interviews die gehouden zijn door het Sociaal Cultureel Planbureau. Het integreren van de wensen en ervaringen van verschillende groepen in dit onderzoek, door één school als uitgangspunt te nemen, kan antwoord geven op de vraag waar de verschillen liggen tussen de verschillende groepen en hoe deze verklaard kunnen worden vanuit hun argumentatie.

In opdracht van de Inspectie van het Onderwijs (2009a) is aan de hand van focusgroepen met middelbare scholieren een breed onderzoek gedaan naar wat zij belangrijk vonden voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen. De uitkomsten van dit onderzoek zouden geïntegreerd kunnen worden met de wensen die de respondenten uit het rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau hebben. De resultaten in beide onderzoeken zijn echter losstaand van elkaar in die zin dat ze wel een algemeen beeld kunnen geven van de wensen en aanbevelingen van verschillende leerlingen, maar dat een complexe weergave van hoe een schoolklimaat tot stand komt en welke groep hierin als beperkend of versterkend kan worden ervaren, moeilijk te maken is. Hiervoor is het nodig om in een onderzoek naar verschillende lagen van een schoolorganisatie te kijken. Op deze manier wordt het mogelijk om een beeld te schetsen van een bepaalde context en hoe mensen hierin functioneren.

Doel van dit onderzoek is om een beeld te schetsen van hoe de wensen en ervaringen van verschillende groepen en lagen binnen een christelijke school zich tot elkaar verhouden. Juist op een christelijke school omdat dit valt onder het bijzonder onderwijs, waarvoor in de kerndoelen geëist wordt dat er rekening gehouden wordt met hun identiteitsgerelateerde keuzes. Er wordt niet antwoord worden gegeven in de vorm van een opsomming van, volgens de verschillende mensen, werkende maatregelen, maar er zal gekeken worden wat deze mensen ervaren, wensen en hoe dit zich verhoudt tot een bestaande schoolcontext.

3. Theoretische perspectief

In dit hoofdstuk worden de theorieën besproken die van toepassing zijn op het onderzoeksprobleem.

3.1 Homonegativiteit en heteroseksisme

Onder *homonegativiteit* wordt verstaan: de negatieve denkbeelden over homo's, lesbo's en biseksuelen evenals over homoseksualiteit zelf (Keuzenkamp et al., 2006; Bakker & Kuyper, 2006).

In zowel de sociologie als in de psychologie wordt homonegativiteit gezien als een extreme uiting van het zogenaamde *heteroseksisme* (Buijs, et al., 2008). Heteroseksisme is “een ideologisch systeem dat elke niet-heteroseksuele gedragvorm ontkent, onderdrukt en stigmatiseert” (Herek, 1992: 89). In vrijwel alle sociale instituties kan het heteroseksisme worden teruggevonden, bijvoorbeeld in religie, media, politiek, gezondheidszorg en psychiatrie (Ibid.: 89). Zelfs in de regels en normen van gemeenschappen die bekend staan als homovriendelijk, zoals Nederland, is heteroseksisme dominant aanwezig volgens deze theorieën. Heteroseksisme is zo vanzelfsprekend in onze cultuur dat het nauwelijks meer opvalt (Buijs, et al., 2008). Het algemene heteroseksistische klimaat is een belangrijk aspect om rekening mee te houden in dit onderzoek.

3.1.1 Geïnternaliseerd heteroseksisme

Een algemene theorie uit de sociale psychologie over het effect op individuen die gestigmatiseerd worden, is dat dit een bedreiging voor de zelfwaardering kan vormen. Doordat personen regelmatig geconfronteerd worden met de bestaande negatieve stigma's over de groep waartoe zij behoren, kunnen zij zich bedreigd voelen in hun sociale identiteit. De sociale identiteit bepaalt voor een groot deel de identiteit van een individu. Aan onderwaardering van de sociale identiteit is hierdoor onderwaardering van de persoonlijke identiteit verbonden. Wanneer mensen het gevoel hebben dat de sociale identiteit niet gewaardeerd wordt, kunnen zij zich dit persoonlijk aantrekken wat kan leiden tot een bedreiging van de zelfwaardering (Smith & Mackie, 2006). Dit geïnternaliseerde heteroseksisme gaat dus een stap verder dan het waakzaam in de gaten houden van het gedrag om aan de norm te voldoen.

Een laag zelfbeeld is een algemeen kernaspect van geïnternaliseerd heteroseksisme (Stein, 2000). Geïnternaliseerd heteroseksisme kan voortkomen uit het heersende

heteroseksisme en de daarbij horende oordelen over hoe mannen en vrouwen zich dienen te gedragen. Het alom aanwezig heteroseksistische en soms zelfs homofobe wereldbeeld dat in de samenleving heerst, wordt verinnerlijkt bij homoseksuelen (Hendrickx & Lietaer, 2003). De dagelijkse blootstelling aan de heteroseksistische samenleving kan gezien worden als een chronische stressor voor homoseksuelen (Hendrickx & Lietaer, 2003). Dit samen met het mogelijk geïnternaliseerde heteroseksisme kan gevolgen voor de geestelijke gezondheid van de homoseksuele populatie hebben.

Uit een NEMESIS-onderzoek (*Netherlands Survey and Incidence Study*), waarbij 7000 Nederlandse mannen tussen de 18 en 64 jaar deelnamen, bleek dat mannen met een homoseksueel gedragsprofiel een veel grotere kans (2 tot 7 keer) op depressie en angststoornissen hadden dan mannen met een heteroseksueel gedragsprofiel (Hendrickx & Lietaer, 2003).

3.2 Twee dominante ideologieën

Twee dominante ideologieën in Westerse samenlevingen kunnen het heteroseksisme dat in deze samenlevingen heerst, verklaren. Een ideologie van seksualiteit-als-identiteit en een ideologie van complementaire genders – mannelijk tegenover vrouwelijk (Buijs, et al., 2008; Dudink, 1999).

De ideologie van seksualiteit-als-identiteit houdt in dat mensen gedefinieerd worden aan de hand van hun seksuele activiteiten. Er worden sociale categorieën gecreëerd die gebaseerd zijn op seksuele voorkeur, seksueel gedrag en seksuele relaties. Iemand is homo-, bi- of heteroseksueel en alles wat hier niet onder valt, wordt anderszins seksueel genoemd (Buijs, et al., 2008). De vorming van deze identiteiten brengt twee problemen met zich mee. Allereerst zijn het publieke, openbaar gedefinieerde identiteiten, terwijl zij gebaseerd zijn op iets wat in de Westerse samenlevingen beschouwd wordt als behorend tot het privédoein, namelijk seksualiteit. Het tweede probleem dat de vorming van deze identiteiten met zich meebrengt, is dat de op deze manier gecreëerde homo-identiteit stigmatisering mogelijk en waarschijnlijk maakt. “Stigmatisering is een situationele bedreiging [...] als gevolg van het bewustzijn dat in een bepaalde context het stigma van invloed kan zijn op de wijze waarop men wordt behandeld en beoordeeld in die situatie” (Crocker, 2005: 4).

Homoseksuele uitingen zijn een duidelijke doorbreking van de heteronorm. Het feit dat iemand zulke uitingen heeft, maakt door de ideologie van seksualiteit-als-identiteit de identiteit van deze persoon ook afwijkend. De doorbreking van de seksuele norm zorgt dus voor een doorbreking van een identiteitsnorm (Herek, 1992).

In de ideologie van complementaire genders, een dichotome genderideologie, wordt er uitgegaan van een systeem van gedeelde opvattingen, waarden en gebruiken die mannelijkheid en vrouwelijkheid sterk onderscheiden. De ideologie van complementaire genders is sterk verbonden geraakt met de ideologie van seksualiteit-als-identiteit (Buijs, et al., 2008; Dudink, 1999). Een ‘normale’ man en een ‘normale’ vrouw zijn heteroseksueel en verbinden zich daarom in een heteroseksuele relatie. Doordat homoseksuele mannen en vrouwen zich niet in een heteroseksuele relatie verbinden, vormt niet alleen hun seksuele voorkeur een afwijking maar komt hierdoor ook hun genderidentiteit onder druk te staan. Homoseksualiteit past niet in het schema van de als ‘natuurlijk’ beschouwde normen van mannelijk en vrouwelijk gedrag, wat ervoor zorgt dat homo’s geen echte mannen zijn en lesbiennes geen echte vrouwen. Homoseksuele mannen worden hierdoor vaak als verwijfd gezien en lesbische vrouwen juist als mannelijk. De angst voor stigmatisering zorgt ervoor dat mensen niet durven af te wijken van de traditionele gender- en seksuele normen. Mensen die bang zijn om af te wijken van de traditionele gender- en seksuele normen houden hierdoor hun eigen gedrag waakzaam in de gaten en passen dit aan, ongeacht wat hun feitelijke seksuele voorkeur is (Buijs, et al., 2008; Dudink, 1999).

Het waakzaam in de gaten houden van het eigen gedrag en het aanpassen ervan, kunnen een belangrijke rol spelen in de veiligheidsgevoelens van homoseksuelen. Voor een veilig schoolklimaat is het belangrijk dat het waakzaam in de gaten houden van het eigen gedrag, uit angst voor stigmatisering, geminimaliseerd dient te worden.

Er zal nu eerst dieper ingegaan worden op de het ontstaan van normen, het begrip stigma en op het idee van diversiteitsdenken.

3.3 Symbolisch interactionisme: normen

In de traditie van het symbolisch interactionisme wordt gefocust op de subjectieve betekenis, symbolen en interpretatie van hoe de actoren zich gedragen in de gang van zaken; centraal staat het begrijpen van de betekenis van gedrag (Farganis, 2008). De sociaal interactionist Goffman schreef in zijn werk “Stigma” over de manier waarop mensen met een sociaal relevant gebrek of tekort proberen een identiteit als normaal en achtenswaardig persoon te handhaven (Schnabel, 1976). Er worden door Goffman drie soorten gebreken onderscheiden, te noemen: fysieke gebreken; bijvoorbeeld blindheid en invaliditeit. Psychische gebreken; zoals willoosheid, agressie en perversies, die tot uiting kunnen komen in bijvoorbeeld verslaving, criminaliteit en homoseksualiteit. En categorale gebreken; bijvoorbeeld een als inferieur beschouwd ras of niet gewaardeerde godsdienst.

Bij een stigma is er sprake van een belangrijk geacht en negatief gewaardeerd verschil tussen de virtuele (verwachte) en de actuele (werkelijke) sociale identiteit van iemand. Het verschil wordt als zo belangrijk en groot gezien dat het alle andere kenmerken van de persoon dreigt te overschaduwen. Zoals reeds beschreven is over de ideologie van seksualiteit-als-identiteit zal vanuit deze 'ideologie' een afwijkende seksualiteit gezien worden als een afwijkende identiteit. De vraag die Goffman stelt, is hoe gestigmatiseerden omgaan met hun stigma in gezelschap van anderen. Zichtbaarheid, opvallen, bekendheid en hinderlijkheid zijn factoren die bepalen in hoeverre een stigmadrager de mogelijkheid heeft onopgemerkt, als 'normaal' mens, door het leven te gaan. Als deze mogelijkheid aanwezig is, dan is controle op de informatie over het stigma zeer belangrijk. Als deze optie er niet (meer) is of slechts in beperkte mate, dan zal het accent meer liggen op aanpassen en het verminderen van spanning.

Het beschreven heteroseksistische klimaat kan gezien worden als passend binnen Goffman's theorie over de controle proberen te hebben op informatie of het aanpassen van gedrag met het verminderen van spanning als doel. Goffman stelt (Farganis, 2008) dat het 'zelf' niet een enkelvoudige, maar een meervoudige, niet-moreel-coherente bron van actie is, maar een repertoire van 'acts'. Individuen zijn 'performers' die bezig zijn met het achterlaten van de indruk dat zij leven volgens de vele standaarden waardoor zij en hun gedrag worden beoordeeld. De individuen die handelen (en dus 'performer' zijn) zijn dus continu bezig met de morele wereld, maar als individu zijn zij niet bezig met de morele kwestie van het realiseren van deze standaarden, maar met de amorele kwestie van het voortbrengen van een overtuigende indruk dat deze standaarden worden gerealiseerd.

3.4 Primacy of practice

Appiah (2007) stelt in zijn essay 'The Primacy of Practice' dat het feit dat er mensen zijn die anders denken niet betekent dat het onmogelijk is om in harmonie met elkaar te leven. Onze rechtvaardigingen voor wat we hebben gedaan, of plannen te gaan doen, worden volgens Appiah typisch gemaakt nadat een situatie heeft plaatsgevonden: We rationaliseren iets wat we intuïtief besloten hebben. En het grootste deel van wat we intuïtief als goed zien, zien we als goed omdat we eraan gewend zijn. Het leren over elkaar, interesse hebben in bijvoorbeeld andermans gewoonten, waarden, doelen zou belangrijk zijn, niet omdat ze ervoor zorgen dat er een overeenkomst ontstaat, maar omdat men zo aan elkaar gewend raakt. Appiah stelt kortom: "[...] as Faust said, in the beginning is the deed: practices and not principles are what enable us to live together in peace" (Appiah, 2007: 51).

De door leerlingen genoemde status van homoseksuele docenten als rolmodel (Keuzenkamp, 2010) kan door de theorie van Appiah verklaard worden. Het feit dat er alleen al openlijk homoseksuelen zijn, kan zorgen voor een veiliger gevoel. Een zogenaamd Gay-Straight Alliance-netwerk, waarbij zowel hetero's als homo's zich inzetten voor openheid en bespreekbaarheid van homoseksualiteit (Ibid., 2010) kan ook zorgen voor de gewenning waar Appiah over spreekt.

De Inspectie voor Onderwijs (2009b) pleit voor een open schoolcultuur, waar seksuele diversiteit de norm is. Zolang seksualiteit gezien wordt als behorend tot het privé-domein, is deze open schoolcultuur echter moeilijk te bereiken. In dit onderzoek zal onder andere aan de respondenten gevraagd worden naar hun houdingen en wensen ten aanzien van zichtbaarheid van homoseksualiteit. Zichtbaarheid is, zoals naar voren komt in de theorie van Goffman, waarbij een 'performer' probeert om te voldoen aan de morele eisen die gesteld worden, zowel een kwestie voor de homoseksuelen als voor de groep heteroseksuelen. Het balanceren tussen zichtbaarheid die zal zorgen voor normalisering met een hierbij komende verhoging van veiligheidsgevoelens voor homoseksuelen en zichtbaarheid die gezien wordt als een provocatie en doorbreking van de norm, is een belangrijke uitdaging voor zowel homoseksuelen als voor scholen die een veilig schoolklimaat wil hebben voor al hun leerlingen. Een manier van denken die mogelijk uitkomst biedt voor een veilig schoolklimaat voor eenieder, is diversiteitsdenken.

3.5 Diversiteitsdenken

In eerste instantie wordt bij 'multiculturalisme' vaker gedacht aan etnische en religieuze minderheden dan aan homoseksuele minderheden. De problemen die door de verschillende minderheidsgroepen ervaren kunnen worden, zijn veelal van eenzelfde aard. Het afwijken van de norm, wat kan leiden tot stereotypering en discriminatie, kan gezien worden als eenzelfde proces dat plaats kan vinden bij de verschillende minderheidsgroepen. Een concept als heteroseksisme benadrukt het sociaal-maatschappelijke aspect van stigmatisering van niet-heteroseksuele gedragvormen. (Hendrickx & Lietaer, 2003). In een heteroseksistisch klimaat waarbinnen heteroseksuele gedragvormen dominant en hiermee *ongemarkeerde categorieën* zijn, zullen niet-heteroseksuele gedragvormen eerder gestigmatiseerd worden. Eenzelfde fenomeen geldt indien het dominante denken uitgaat van witheid en mannelijkheid als *ongemarkeerde categorieën*. Hierbij zijn zwart-, migrant-, vluchteling-zijn net als vrouwelijkheid juist gemarkeerde categorieën, waardoor mensen die in deze categorieën vallen op basis hiervan gestigmatiseerd kunnen worden (Botman, Jouwe & Wekker, 2001).

Het kruispuntdenken dat vanaf de jaren '70 vanuit de Verenigde Staten in Vrouwenstudies een belangrijk uitgangspunt is geworden (Botman, Jouwe & Wekker, 2001), kan gezien worden als deels van toepassing op het denken over homoseksualiteit en homoseksuelen. Kruispuntdenken gaat ervan uit dat gender en etniciteit (en andere factoren waardoor we een maatschappelijke positie toegewezen krijgen, zoals natie en seksualiteit) afhankelijke, in elkaar grijpende systemen zijn van ideeën en praktijken met betrekking tot verschillen tussen mensen (Ibid., 2001). Met andere woorden, gender, etniciteit en klasse komen altijd gelijktijdig en in wisselwerking tot stand. Als er naar een fenomeen als homoseksualiteit en de reactie hierop gekeken wordt, dient er rekening gehouden te worden met andere, al dan niet ingebeelde, kenmerken van homoseksuelen. Homoseksuelen kunnen namelijk zelf even goed tot sociale, culturele of religieuze groepen behoren die homoseksualiteit negatief waarderen. Hiermee rekening houdende, moet opgepast worden dat mensen die (openlijk) homoseksueel zijn niet alleen gezien moeten worden als mensen die zich afzetten tegen bijvoorbeeld religieuze denkbeelden over homoseksualiteit of macho-gedrag binnen groepjes jongens, maar hier ook onderdeel van kunnen zijn, zoals homoseksuelen ook heteroseksisme kunnen internaliseren.

Wanneer in het vormen van beleid tegen bijvoorbeeld stigmatisering rekening wordt gehouden met het gegeven dat bijvoorbeeld homoseksuelen (ongemarkeerden) meer zijn dan alleen personen die vallen op mensen van hetzelfde geslacht, kan de ideologie van seksualiteit-als-identiteit tegengesproken worden. De gewenning die ontstaat, zoals Appiah (2007) beschrijft, omdat men erachter komt dat er alsnog genoeg overeenkomsten zijn en de verschillen niet per se een belangrijke rol hoeven te spelen, kan gezien worden als een belangrijke voorwaarde voor veiligheid.

Een kanttekening die bij het diversiteitsdenken geplaatst dient te worden, is dat bij het diversiteitsdenken mensen tegen elke prijs opgevoed dienen te worden in deze waarde. Het steeds bewust maken van het feit dat mensen binnen verschillende categorieën vallen, en sommige categorieën (nog) gezien worden als ongemarkeerd, kan ook een verstikkende werking hebben.

3.6 Individualisering

De greep van familieleden, burens, buurt en kerk op het leven van mensen is sinds de jaren zestig afgenomen, maar heeft niet geleid tot grotere diversiteit (Duyvendak & Hurenkamp, 2005). Collectief worden individualistische waarden gekoesterd, waarbij 'de Nederlander' pal staat voor gelijkheid van mannen en vrouwen en hetero's en homo's (Ibid., 2005). Uit

onderzoek naar de houding van de Nederlandse bevolking blijkt dat er in het algemeen sprake is van een grote mate van acceptatie van homoseksuele mannen, lesbische vrouwen en biseksuelen (Keuzenkamp, 2012). De tijdsgeest wordt dus getypeerd als liberaal, maar mensen blijven (zich gedragen als) sociale wezens.

Het moderne streven naar groepsvorming wordt ingevuld door zogenaamde lichte gemeenschappen. Dit zijn gemeenschappen waar mensen vrijwillig deel van uit kunnen maken, zoals vriendenclubjes, studiegezelschappen, sportclubs en internetfora. De opkomst van individualistische waarden en lichte gemeenschappen gaat samen met de politieke opgave om voice- en exit-mogelijkheden, bijvoorbeeld door opdringerigheid of onderwijs, van leden uit zware gemeenschappen als families of geloofsgemeenschappen waar het bijvoorbeeld onmogelijk is om je te als homoseksueel te uiten. Deze opgave gaat samen met de zorg dat de gemeenschap niet verloren gaat, de drang naar gemeenschap blijft immers bestaan. Als leden van een zware gemeenschap echter kunnen protesteren of weglopen, verdwijnt automatisch de zwaarte en kan de gemeenschap als lichte gemeenschap blijven bestaan.

Het verlichten van zware gemeenschappen kan een rol spelen in de houding binnen christelijke gemeenschappen ten aanzien van homoseksualiteit. De individualistische waarden, zoals zelfontplooiing en gelijkheid van hetero's en homo's zijn tot op zekere hoogte gemeengoed geworden in Nederland en worden. Verplichte voorlichting over homoseksualiteit op scholen kan gezien worden als uiting hiervan. Voor een groot aantal zware gemeenschappen zal het onmogelijk blijken om gesloten te blijven, al is het maar omdat via het strafrecht individuele rechten gewaarborgd zijn en dat het afsluiten van de leden van de rest van de samenleving haast onmogelijk is met het bestaan van alle media.

4. Hoofdvraag en deelvragen

Uit de beschreven theorieën volgt zowel een kader waarbinnen het schoolklimaat bekeken kan worden (heteroseksisme, de twee ideologieën en individualisme) als een beeld over hoe een veilig klimaat gerealiseerd zou kunnen worden (primacy of practice, diversiteitsdenken en omgaan met een stigma). De hoofdvraag die in dit onderzoek gesteld wordt luidt:

Wat zijn de wensen en ervaringen van de verschillende lagen binnen een christelijke school wat betreft een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen?

Deze hoofdvraag is uitgesplitst in drie deelvragen:

1. Hoe zien de verschillende respondenten het huidige schoolklimaat voor

homoseksuelen en hoe waarden zij dit?

2. Hoe beargumenteren de respondenten hun waardering van het huidige schoolklimaat?

3. Wat zien de respondenten als belangrijkste voorwaarden voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen?

5. Methode

Om een beeld te kunnen schetsen van hoe de wensen en ervaringen van verschillende groepen en lagen binnen een christelijke school zich tot elkaar verhouden, zijn er zestien semigestructureerde interviews gehouden en heeft er een viertal klassengesprekken plaatsgevonden op het Lyceum Oudehoven, een protestants-christelijke school in Gorinchem. Een overzicht van de functie, het geslacht en de geaardheid van de respondenten is te zien in het volgende schema:

Respondent	Functie	Geslacht	Geaardheid
1	Docent	Man	Hetero
2	Docent	Man	Hetero
3	Counselor/Docent	Vrouw	Hetero
4	Docent	Man	Homo
5	Docent	Vrouw	Hetero
6	Docent	Man	Homo
7	Leerling	Man	Homo
8	Docent	Vrouw	Homo
9	Leerling	Man	Homo
10	Leerling	Man	Homo
11	Docent	Vrouw	Hetero
12	Leerling	Man	Homo
13	Directeur	Man	Hetero
14	Bestuurder	Man	Hetero
15	Leerling	Vrouw	Hetero
16	Leerling	Man	Hetero

Onder homoseksuelen wordt in dit onderzoek verstaan: mensen die zichzelf identificeren als homoseksueel of lesbienne.

Een voordeel van deze interviews is dat ingespeeld kon worden op de antwoorden van de respondenten. De structuur van de interviews is terug te vinden in de thema's die in alle interviews aan bod gekomen zijn:

- Voorwaarden veilig schoolklimaat
- Rol levensovertuiging
- Beschrijving huidig schoolklimaat
- Waardering huidig schoolklimaat
- Waardering specifieke aandacht voor homoseksualiteit
- Diversiteit binnen de school

Deze thema's zijn ook teruggekomen in de klassengesprekken. Daarnaast is in deze gesprekken geprobeerd reacties uit te lokken door foto's te laten zien van zoenende mensen, zowel heteroseksuele als homoseksuele paren.

Zowel de interviews als de klassengesprekken zijn op een geluidsdrager opgenomen, waarbij voor de interviews geldt dat zij hierdoor na afloop getranscribeerd konden worden. Hierdoor was het mogelijk om de interviews achteraf gestructureerd te analyseren. Na afloop van de klassengesprekken is met de aanwezige docent besproken wat de hoofdlijnen ervan waren. Om dit te kunnen controleren, konden de klassengesprekken achteraf teruggeluisterd worden

Aangezien er gekeken is naar hoe de ervaringen en wensen zich binnen een school tot elkaar verhouden, is er gebruik gemaakt van één bestaande context; er is dus sprake van een casestudy waarbij gezocht wordt naar 'good practices'. Hierbij is de situatie op één school vanuit verschillende oogpunten belicht en uitgezocht. Om dit te bewerkstelligen is getracht om verschillende lagen en groepen aan het woord te laten. Er zijn interviews gehouden met een bestuurder, de directeur, de counselor en met verschillende hetero- en homoseksuele docenten en leerlingen. Door van tevoren duidelijk te maken dat het een onderzoek is naar een ieders wensen en ervaringen is geprobeerd om een zo divers mogelijke populatie te bereiken. De benadering van docenten is gedaan op een passieve manier, namelijk door het plaatsen van een oproep in het mededelingenblad voor het personeel, waarbij op de volgende manier geprobeerd is om mensen met verschillende visies aan te spreken:

“Ik wil me expliciet bezighouden met de verschillende opvattingen binnen de school. Het zou een vertekend beeld geven, als ik alleen mensen zou spreken die direct betrokken zijn bij homoseksualiteit, of die zich profileren als voorvechter van een open houding ten opzichte van homoseksualiteit op school. Deze mensen zijn in principe 'vrij eenvoudig' te bereiken: Ik zoek echter ook naar het tegengeluid.”

Om het voor de respondenten zo comfortabel mogelijk te maken, mochten zij kiezen waar de gesprekken plaats zouden vinden. De uitkomst hiervan is dat de gesprekken op school, op kantoor, thuis en in openbare gelegenheden plaatsgevonden hebben. De directeur, de

bestuurder en de counselor zijn benaderd via een persoonlijke mail, omdat de mensen met deze functies sowieso aan het woord moesten komen; zij vervullen namelijk specifieke functies binnen de school. Voor de leerlingen gold ook een actieve benaderingsformule: Aan de hand van de klassengesprekken, die eerst plaatsgevonden hebben in twee vierde en twee vijfde klassen havo en vwo, is een aantal leerlingen ofwel in de les ofwel via facebook benaderd om mee te doen aan dit onderzoek. Deze klassengesprekken hadden naast het doel om een selectie te maken van leerlingen die benaderd zouden worden voor een interview ook als doel om een eerste indruk te krijgen van het klimaat op school en van de heersende groepsnorm en de soorten gedragingen in de klas. De leerlingen zitten tijdens het gesprek namelijk in hun natuurlijke schoolomgeving, hun klas. Voor het benaderen van homoseksuele leerlingen is de sneeuwbalmethode gebruikt: Ik heb in een facebook-bericht aangegeven dat ik via een andere homoseksuele leerling gehoord had dat de aangeschreven leerling ook uit de kast was op school. Hiermee heb ik getracht om meer vertrouwd over te komen op deze leerlingen, waarvoor ik een vreemde was maar waar ik wat betreft hun geaardheid wel informatie over had.

Alle mensen die actief benaderd zijn voor dit onderzoek wilden meewerken. Voor de docenten die konden reageren op een oproep, kan gelden dat niet iedereen zich in gelijke mate aangesproken voelde om mee te werken. Er is geprobeerd te voorkomen dat mensen, die niet per se een positieve mening hebben over homoseksualiteit, zich niet aangesproken zouden voelen aan dit onderzoek deel te nemen door duidelijk te maken dat voor dit onderzoek juist verschillende visies van belang zijn. Voor de homoseksuele leerlingen geldt dat allen die benaderd zijn graag mee wilden werken; er vindt echter wel een selectie-effect plaats doordat alleen leerlingen als zijnde 'homoseksuele leerling' benaderd konden worden onder de voorwaarde dat zij al uit de kast zijn. De leerlingen die niet openlijk homoseksueel zijn, hebben misschien andere ervaringen en wensen dan de openlijk homoseksuele leerlingen. Er is geprobeerd om de leerlingen die nu openlijk homoseksueel zijn terug te laten denken aan de periode toen zij nog in de kast zaten, om zo te pogen een stuk van het verschil tussen openlijke en niet-openlijke homoseksuele leerlingen bloot te leggen.

Nadat de interviews getranscribeerd zijn, zijn zij gecodeerd in het programma NVivo9. Door het gebruiken van codes is duidelijk geworden welke begrippen een grote rol spelen in de antwoorden van de respondenten, met andere woorden: Wat de sleutelbegrippen zijn. Er zijn tijdens het codering drie fasen onderscheiden, namelijk open codering, axiale codering en selectieve codering (Strauss & Corbin, 1994). Belangrijk is om te weten dat de verschillende fasen van codering niet strikt gescheiden van elkaar plaatsvonden, maar dat

deze scheiding een hulpmiddel was om structuur in het coderen en dus ook in het analyseren te brengen.

Na het doorlopen van de verschillende fasen zijn verschillende categorieën onderscheiden die tezamen de informatie bevatten om de drie deelvragen te kunnen beantwoorden: ‘De beschrijving van het huidige schoolklimaat’, ‘diversiteit binnen school wat betreft religie’ en ‘verschil tussen jongens en meisjes’ zijn categorieën die tezamen de lading dekken van de eerste deelvraag: *Hoe zien de verschillende respondenten het huidige schoolklimaat voor homoseksuelen en hoe waarderen zij dit?* ‘Voorzichtig opereren’ en ‘grens vrijheid’ zullen voornamelijk de categorieën zijn die gebruikt kunnen worden voor de beantwoording van de tweede deelvraag: *Hoe beargumenteren de respondenten hun waardering van het huidige schoolklimaat?* De categorie ‘voorwaarden’ komt qua inhoud uiteraard overeen met de beantwoording van de derde deelvraag: *Wat zien de respondenten als belangrijkste voorwaarden voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen?*

De resultaten zullen eerst per categorie besproken worden, waarna deze per deelvraag geanalyseerd worden aan de hand van de eerder besproken theorieën.

6. Resultaten

In dit deel worden de resultaten besproken en waar nodig wordt er onderscheid gemaakt tussen verschillende respondentengroepen.

6.1 Beschrijving huidige schoolklimaat

Alle geïnterviewde leerlingen zien in eerste instantie het schoolklimaat voor homoseksuelen als redelijk veilig en sommigen zelfs als zeer veilig. De leerlingen die uit de kast zijn, zeggen dat zij op school hiermee uiteindelijk weinig moeilijkheden ervaren hebben. Sommigen zijn wel gepest voordat zij uit de kast waren, volgens henzelf omdat ze anders waren en daardoor waarschijnlijk een makkelijk slachtoffer. Opvallend is dat de nu openlijke homoseksuelen de negatieve reacties en de negatieve opmerkingen die ze gekregen hebben op school bagatelliseren. Zo zegt respondent 10:

“Nah, eigenlijk toen ik uit de kast was gekomen en zo en iedereen het een beetje wist, toen kreeg ik eigenlijk niet echt, uh, opmerkingen of zo en op het Lyceum viel dat sowieso altijd wel mee. Ik heb daarna bijvoorbeeld maar één keer gehad dat ik dan liep door de gang of zo en achter me werd dan geroepen ‘hé, homo!!’, weet je wel.”

De hoeveelheid negatieve reacties en de heftigheid ervan richting de homoseksuele respondenten nadat zij uit de kast zijn, wordt door hen gezien als meevallend. Het zou er een

beetje bij horen, want homoseksuelen blijven altijd een minderheid. Hierbij hebben deze homoseksuele leerlingen zich redelijk neergelegd, waarmee ze zich redelijk bescheiden opstellen tegenover niet-accepterende anderen. Zo'n berusting komt ook naar voren in het citaat van respondent 9:

“[...] maar dan achter je rug om, mensen die je dan niet kent weet je wel, die kijken je raar aan of, uh, bijvoorbeeld een jongen loopt langs in het fietsenhok en dan gaan ze allemaal; ‘billen dicht, billen dicht’, dat soort dingen roepen en zo, dus dat is weer heel lullig. Maar voor de rest, uh, er is geen geweld of zo, dat niet, gelukkig. Dus in die zin valt het eigenlijk wel mee.”

Ten aanzien van het gebruik van het woord homo als scheldwoord hebben de geïnterviewde docenten een minder berustende houding. Alhoewel zij niet het idee hebben dat dit zomaar gestopt kan worden, zeggen zij dit in de les in ieder geval niet te accepteren. Het bewustzijn van het feit dat sommige opmerkingen kwetsend zijn voor anderen is iets dat volgens de docenten nogal eens ontbreekt bij leerlingen, waarbij de leeftijd van leerlingen een belangrijke rol speelt. Respondent 3 en 4 stellen respectievelijk:

“Er wordt ook wel eens homo geroepen en dat is niet eens altijd zo bedoeld als het woord klinkt. Maar in mijn klas mag het niet.”

“Kijk, het scheldwoord ‘homo’, dat is er nog echt. Uhm, en ik vond het nog steeds niet leuk. Ik brul er ook met een zekere regelmaat wat van!”

6.2 Verschil tussen jongens en meisjes

Door alle geïnterviewde leerlingen en docenten wordt er een verschil gemaakt in omgang met homoseksuelen door jongens en meisjes. Jongens zouden een meer afwijzende houding hebben ten aanzien van homoseksuelen, met name ten aanzien van mannelijke homoseksuelen. Dit terwijl meisjes niet per se een afwijzendere houding hebben ten aanzien van vrouwelijke homoseksuelen.

Verklaringen die hiervoor gegeven worden zijn machocultuur, zichzelf moeten bewijzen en stoer doen. Respondent 12 vat het gedrag van jongens als volgt samen:

“Individueel allemaal vinden ze het goed volgens mij, maar als ze in een groep zijn dan denken ze van; nee dat ga ik niet zeggen hoor, dat ga ik niet zeggen, dan denken ze straks ook dat ik homo ben. Dat is sowieso op die leeftijd.”

Uit de klassengesprekken kwam een beeld naar voren dat overeenkomt met de antwoorden van de leerlingen en docenten in de interviews. Wanneer een foto van twee zoenende mannen getoond werd, deden verschillende jongens hun handen voor hun ogen en maakten geluiden van walging. Wanneer er twee zoenende vrouwen getoond werden,

begonnen de jongens juist te juichen en te lachen. Meisjes reageerden redelijk neutraal op zowel de zoenende mannen als vrouwen. Waarbij zoenende vrouwen wel minder serieus genomen werden, omdat zij dit misschien alleen maar voor de lol zouden doen. Over ‘vrouwelijke’ lesbiennes heerste bij sommigen het beeld dat zij eigenlijk eerder biseksueel of zelfs heteroseksueel zouden zijn, meisjes stoorden zich dan aan hun openlijke zoengedrag en jongens vonden het voornamelijk interessant omdat ze dachten dat ze misschien kans maakten om mee te mogen doen. Een lesbische docente (respondent 8) vat de gedachtegang van sommige van deze jongens goed samen:

“[dat ze erbij kunnen] [...] dat idee hebben ze dan. En soms hebben ze ook echt het idee dat dat kan, dat [lesbische] vrouwen dat ook echt willen, dat neem ik dan natuurlijk niet serieus, nee. En bij mannen denken ze gewoon dat elke homo op elke man of jongen valt.”

Homoseksualiteit bij meisjes wordt door zowel jongens als meisjes niet helemaal serieus genomen, vooral niet als het gaat om vrouwen waar je het niet aan zou kunnen zien. Of er meisjes op school uit de kast zijn en hoeveel dit er dan zouden zijn, is voor de meeste respondenten onbekend. Of dit komt doordat het genormaliseerd is en niet opvalt, doordat ze niet uit de kast durven komen of juist omdat er geen podium is voor hen, is voor alle respondenten een vraag. Duidelijk is in ieder geval wel dat bij homoseksualiteit op school voornamelijk gedacht wordt aan homoseksuele jongens. Op homoseksualiteit bij jongens wordt vooral door jongens in groepen negatief gereageerd. Wat betreft openlijke liefdesuitingen van homoseksuelen op school, bijvoorbeeld zoenen in de gang, werd unaniem door de respondenten gezegd dat dit waarschijnlijk niet zou kunnen, niet verstandig zou zijn en in ieder geval reacties uit zou lokken.

Opmerkelijk is de houding van zowel heteroseksuele jongens, in de klassengesprekken, als die van drie van de vier homoseksuele leerlingen die geïnterviewd zijn ten aanzien van ‘vrouwelijke’ homoseksuele jongens. Zij ergeren zich aan dit ‘vrouwelijke’ gedrag, het zou overdreven, opvallend en misschien zelfs wel nep zijn. De homoseksuele jongens hoopten niet geassocieerd te worden met deze ‘vrouwelijke’ homoseksuelen, hoewel twee van deze drie respondenten wel aangaven sinds zij zelf uit de kast waren zich ook vrijer en daarmee misschien wel vrouwelijker zijn gaan gedragen. Het citaat van respondent 12 geeft goed weer hoe moeilijk het is om te schipperen tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid:

“Ja, ik let daar [houding of mannelijkheid] altijd wel op, maar ja er zit altijd wel iets, zal ik maar zeggen, iets gays bij en dat vind ik, dat vind ik allemaal nog wel goed, maar als ik gayer zou doen, dan denk ik wel dat ze anders zouden reageren, denk ik. Maar dat ben ik niet van plan, dus... Zelf vind ik het leuk hoe ik ben en dan ga ik me niet

mannelijker of vrouwelijker gedragen, denk ik. Maar ik zeg altijd; dat komt vanzelf. Want in het begin was je natuurlijk wel nog een beetje, uh, de man en nu is het wel, wat, een stuk minder.”

Opvallend is ook dat homoseksuele jongens vaak meer vriendinnen hebben en vaak eerst aan een vriendin vertellen dat ze homoseksueel zijn. Eén van de geïnterviewde homoseksuele leerlingen (respondent 7) is eerst bij zijn vriendengroep, die uitsluitend uit jongens bestaat, uit de kast gekomen. De reactie van deze groep werd door hem als zeer goed ervaren, opmerkelijk is wel dat ook in deze vriendengroep een paar jongens bang waren dat de homoseksuele jongen hen leuk zou vinden:

“[...] je hebt natuurlijk een vriend die op jongens valt en die vrienden zijn zelf ook jongens natuurlijk, dus dan zouden ze het kunnen zien als een bedreiging of dat je er een beetje bang voor bent zeg maar. En dat zijn ook wel een paar vrienden wel eens geweest, dat heb ik ook wel gehoord. [...] het heeft wel een tijdje gespeeld zeg maar, dat ik het ook niet wist, maar toen inderdaad achteraf zeiden ze van ‘ja, dat [bang dat hij ze leuk vond] was toen toch wel een beetje...’.”

6.3 Religieuze diversiteit binnen school

De schoolsituatie wordt door iedereen getypeerd als een situatie waarbij verschillende mensen, met verschillende ideeën en achtergronden bij elkaar komen. De bestuurder van de scholengroep (respondent 14) typeert de school als volgt:

“Duidelijk laten zien waar je voor staat en waar je vandaan komt, als organisatie, als inspiratiebron. Want daar onderscheid je je, daar onderscheid je je dus wel van het openbaar onderwijs, het openbaar onderwijs zegt; joh, het maakt allemaal niet uit. Wij zeggen; wij respecteren alles, want ieder heeft zijn eigen overtuiging, maar wij als organisatie werken vanuit deze identiteit. En daar vanuit willen we heel graag de ontmoeting aangaan. En we gaan niet anderen overtuigen want we hebben de wijsheid niet in pacht, we laten zien waar wij door geïnspireerd worden, that's it.”

Deze open houding wordt door alle respondenten die zichzelf onder de noemer ‘vrijzinnig christen’ plaatsen, maar ook door de ongelovige respondenten, geroemd. De ontmoeting aangaan vanuit de christelijke identiteit wordt door de vrijzinnig christelijke docenten eerder geschaard onder het proberen uit te dragen van verschillende normen en waarden dan vanuit het naar voren brengen van de eigen religieuze identiteit. Respondent 3, die zichzelf ziet als vrijzinnig christen, zei hierover het volgende:

“Naja, omdat wel eens gezegd wordt dat normen en waarden daar wordt meer aandacht aan geschonken op een christelijke school. En ik denk dat ik met name aan dit onderwerp veel aandacht besteed, dat heeft voor mij ook wel een beetje een christelijke achtergrond, omdat alle mensen wat mij betreft gelijk zijn.”

De geïnterviewde leerlingen relativieren de rol die religie speelt op school: De christelijke identiteit zou hoogstens soms terugkomen in dagopeningen, het vak godsdienst en in Kerst- of Paasvieringen. Zelfs hierin wordt de rol als marginaal gezien. Respondent 9, 10 en 12 stellen respectievelijk:

“De school is wel christelijk, maar het christendom speelt er niet echt een rol. Want stel er is een viering, dan gaan ze bidden en de enige die dan bidden zijn de leraren en de leerlingen kijken voor zich uit van ‘daar gaan we weer’, dus ja dat heb ook niet echt heel veel zin.”

“Het noemt zich een christelijke school en af en toe doe je een keer een bijbel, uh, een dagopening, verder merk je er eigenlijk vrij weinig van, dus ja.”

“Ik vind dat we met school niet echt veel ook met geloof doen. Ik ben zelf atheïst, dus uh, ik geloof echt niets in al die dingen [...] Alleen godsdienst waar ze het er wel eens over hebben, maar daar heb je het over alle geloven.

Voor mensen die redelijk zeker van hun geloofszaak zijn, is het soms moeilijk een plek te vinden in het open christelijke klimaat waarbij er uiteindelijk geen vastgestelde norm is. Doordat iedereen welkom is op school en de norm wat betreft geloofszaken, en dus ook wat betreft gedragszaken, geen vaststaand op de Bijbel gebaseerd gegeven is, maar iets dat in de dagelijkse interactie tussen alle personen tot stand komt, wordt deze norm soms als niet-christelijk ervaren. Respondent 11 zegt hierover:

“Bij ons werkt echt van alles wat, maar dan komt het toch weer neer op een soort onchristelijke school, zeg maar.

[...]

[op een] personeelsuitje dan zegt de directeur; ‘nou, we nemen eerst even stilte en dan, uh, kun je danken voor het eten wie er maar danken wil’, dan denk ik; hoezo wie er maar danken wil? Kijk, het maakt mij niet uit, maar als jij directeur bent van een christelijke school en dan zeg je; ‘voor mensen die God willen danken die kunnen danken’, ja, dat vind ik dan weer zo vaag er wordt dan zoveel, dan wordt die hele visie wordt verwaterd dat die eigenlijk niks meer waard is, verander hem dan, dan weten we allemaal dat we in principe op een onchristelijke school lesgeven, maar hij heet christelijk, ja.”

De schoolleiding is zich bewust van de mogelijke ondermijning van het bestaansrecht van een christelijke school wanneer het uitgangspunt is dat iedereen welkom is en de normen niet vastliggen. De bestuurder van de scholengroep (respondent 14) en de directeur van de school (respondent 13) zeiden respectievelijk:

“We hebben een commissie identiteit, dat we die [identiteitsdag] gemeenschappelijk georganiseerd hebben. Nou, dat was voor mensen best spannend. Ook daar was het beeld van de vaas met bloemen dat daar verschillende bloemen in zo’n vaas zitten als metafoor. En dan merk je dat daar ook mensen zijn die dat heel erg moeilijk vinden, die zeggen; ja... Die dus meer in de hoek zitten van, uh, van wat is dan nog je houvast als

alles kan en alles mag, wat houdt je dan nog over? Nou, dat is toch altijd zoeken. Het blijft een dynamisch evenwicht, dat vind ik ook wel weer het boeiende in het geheel.”

“Dat betekent ook dat ik niet wil werken in een omgeving waar je op grond van een handtekening op grond van opvattingen [drie formulieren van enigheid], of dat nou op grond van de Bijbel of weet ik veel wat is, iemand veroordeelt. En die vrijzinnigheid is voor mij heel wat anders dan een vrijblijvendheid. Ook vanuit vrijzinnigheid ga je wel bepaalde, laten we zeggen, mentale verplichten aan. Heb je een standpunt over ethiek over religie en als die bedreigend zijn voor de ander of onvoldoende respect tonen voor die ander dan, ik vind met name hoe behoudender de club hoe groter de kans bestaat dat je buiten de kaders van het respectvolle komt.”

De diversiteit die er is binnen de school wordt door de meeste respondenten gezien als een meerwaarde voor de veiligheid. Dat er verschillende opvattingen naast elkaar kunnen bestaan, zou duiden op een zekere mate van geborgenheid. De diversiteit kan echter ook leiden tot verwarring: Hoe ver mag je gaan in je opvattingen, wat wordt wel en wat wordt niet geaccepteerd?

6.4 Grens vrijheid

De ongeschreven regel die uit alle gesprekken naar voren komt, is dat de grens van vrijheid ligt waar het respectvolle ophoudt. Dit zou voor iedereen gelden, dus zowel voor mensen die negatief denken over homoseksualiteit als voor mensen die strijden voor acceptatie van homoseksualiteit. Vijf respondenten stelden dat docenten als zij voor de klas staan minder vrijheid hebben dan onder elkaar. Deze beperktere vrijheid zou moeten gelden omdat docenten moeten laten blijken dat iedereen in de les welkom is. Respondent 8 stelde dit als volgt:

“Ik vind dat docenten daar eigenlijk wel een iets andere rol in moeten hebben, die moeten voor zichzelf maar bepalen of ze tegen zijn of voor, maar ze moeten wel laten merken in een klas dat iedereen welkom is. Ze mogen hun eigen mening, als het negatief is, vind ik niet in de klas benoemen.”

Toch vonden ook vijf andere respondenten, waaronder ook een paar homoseksuele leerlingen, dat docenten ook voor de klas hun afwijzende mening zouden mogen uiten. Er wordt daarbij wel gesteld dat dit met voorzichtigheid en respect voor de medemens moet gebeuren.

Respondent 11 en de directeur (respondent 13) zeiden respectievelijk:

“Jij bent wel die docent, de volwassene ‘die het allemaal weet’, dat is niet zo, maar dat weten zij niet. En dan moet je je daar wel heel bewust van zijn [...] Misschien een-op-een als een leerling het vervolgens zelf nog eens vraagt, maar ja als die het vervolgens anderen zegt en het wordt vervolgens anders uitgelegd dan, ja uiteindelijk, ja doe ik dat niet zo vaak, denk ik.”

“Ik kan me voorstellen als een leerling aan een docent vraagt, van wie een leerling weet van; nou, die zit toch wel in de conservatieve hoek, in de behoudende hoek, van ‘meneer, hoe denkt u over homoseksualiteit?’, uh, dan vind ik dan zou iemand moeten zeggen; nou, ik heb daar vanuit mijn persoonlijke geloofsovertuiging moeite mee, alleen het moeite hebben van mij mag niet leiden tot een beperking van de acceptatie van de ander. En dat moet altijd de basis zijn.”

De mening van alle respondenten is dat op school in ieder geval iedereen tegen zijn ‘gelijken’ open mag zijn over zijn overtuiging, onder de genoemde voorwaarde van respect. Zowel vrijzinniger christelijke docenten als de homoseksuele docenten valt het op dat een afwijzende mening weinig wordt verkondigd, ook al denken ze dat een aantal collega’s wel degelijk negatief aankijkt tegen homoseksualiteit. Dit zou zowel kunnen doordat deze mensen niet voor hun mening uit durven te komen of omdat niet per se altijd alles gezegd hoeft te worden. Dat er sprake is van intolerantie jegens mensen die negatief denken over homoseksualiteit komt niet naar voren uit de antwoorden van deze groep. Respondent 11 gaf wel aan dat het er in het algemeen soms nogal heftig aan toe gaat in discussies, waardoor voor het gevoel van diegene niet alles gezegd kan worden:

“Als jij soms je mening geeft in de pauze aan de tafel dan word je afgefikt tot op je schoenveters, nou kan ik daar tot op zekere hoogte nog wel tegen, maar heel veel mensen gewoon niet.”

“Maar goed ik weet niet wat mijn collega’s daar [homoseksualiteit] eigenlijk over denken. Het is ook altijd een beetje, ik vind het altijd een beetje eng om te vragen wat zij erover denken, want ik weet dat zij weten dat ik christen ben en daarom heb ik al ‘poink’ een stempel ‘anti-homo’, snap je?”

Dat niet alles gezegd kan worden, hangt niet alleen samen met angst voor negatieve reacties maar ook met de gevoeligheid van het onderwerp.

6.5 Voorzichtig opereren

Het als leraar bespreken van een onderwerp als seksualiteit wordt door zowel docenten als door leerlingen als moeizaam ervaren. De verhouding docent-leerling speelt hier een belangrijke rol. Als docent moet je oppassen dat je figuurlijk niet te dicht bij het seksuele domein van leerlingen komt, dit kan ongemakkelijke situaties opleveren. Respondent 6 zei hier het volgende over:

“Met leerlingen spreken over relaties, over liefdesrelaties, over vriendjes en vriendinnetjes kan bijzonder snel getrokken worden in het straatje van ‘de vieze docent’. En dat onderwijs is echt best gevaarlijk wat dat betreft, je moet daar heel erg mee uitkijken dat je niet over die schreef gaat. [...] Je ziet dat in de media alles wat ouder is dan achttien en het woord seks in de mond neemt die knopen ze zo’n beetje op in dit land, dus tuurlijk is dat een heikel onderwerp, ja.”

Seksualiteit is al een moeilijk bespreekbaar onderwerp, laat staan het bespreken van homoseksualiteit met leerlingen die met hun geaardheid en hun mogelijke coming-out worstelen. Waar door vriendinnen van homoseksuelen nog wel eens de vraag gesteld is of ze homo zijn, toen zij nog in de kast zaten, zou deze vraag door in principe geen geïnterviewde docenten gesteld durven en willen worden. Het is vooral zaak van diegene zelf om het te vertellen. Al deze docenten gaven aan deze vraag niet te stellen uit bescherming van de leerling. Respondent 5 en 4 zeiden hierover respectievelijk het volgende:

“Ik bang ben op een terrein te komen, uh, waarvan leerlingen denken van ‘nou, daar wil ik het met haar niet over hebben’.”

“Ik denk wel dat het heel belangrijk is dat je, uh, iemand vindt waar je heel veel mee hebt die daar bij kan helpen om zover te komen dat je jezelf gaat accepteren zoals je bent en dan dus ook die stap durft te zetten om te zeggen van ‘nou, oké, men mag het weten ik ben homo’. En dat kan de school zijn, maar dat is zoals het bijna altijd is met vertrouwelijke zaken, uhm, de persoon in kwestie kiest hem.”

Onder voorzichtig opereren wordt ook verstaan dat er een balans gezocht dient te worden tussen het normaliseren van homoseksualiteit en het zichtbaar maken ervan. Problemen rondom acceptatie en onbekendheid zouden aangepakt kunnen worden door bijvoorbeeld een voorlichting, maar dit maakt het fenomeen ook weer extra bijzonder. Normalisering van homoseksualiteit is volgens verschillende respondenten het mooiste dat bereikt kan worden, maar om dit te bewerkstelligen moeten mensen zich eerst in staat voelen om ‘gewoon’ openlijk homoseksueel te durven zijn. Samengevat zegt respondent 2:

“Het is belangrijk dat het gebeurt [voorlichting geven of er aandacht aan besteden], maar je moet het weer niet te belangrijk maken.”

6.6 Voorwaarden

Als gekeken wordt naar wat de verschillende respondenten als belangrijkste voorwaarde zien voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen dan wordt de voorwaarde dat iedereen zichzelf kan zijn door vrijwel alle respondenten genoemd. Over hoe dit bewerkstelligd kan worden, verschillen de respondenten van mening. De homoseksuele respondenten vinden openheid over het onderwerp allemaal zeer belangrijk, dit geldt voor zowel leerlingen als docenten, waarbij door twee leerlingen en alle drie de docenten wel opgemerkt wordt dat het niet te bijzonder gemaakt moet worden. Ondanks dat openheid, die volgens deze respondenten vormgegeven kan worden in voorlichting, alledaagse gesprekken in de klas of in een speciaal georganiseerde paarse vrijdag tegen homofobie, bij zou kunnen dragen aan een veilig klimaat, zou homoseksualiteit uiteindelijk normaal moeten worden. Openlijke

homoseksuele docenten en leerlingen zouden hierin een rol kunnen spelen. Respondent 7 en 6 zeiden respectievelijk:

“Uhm, ik denk dat het bespreekbaar is. Een open, hoe zeg je dat, dat iedereen er gewoon open over kan praten. Als je het bent of niet, het maakt niet uit, maar gewoon dat het niet een wegstoponderwerp is, van we hebben het er niet over. Van je mag jezelf zijn, maar daar zullen we het niet over hebben, dat belichten we niet, zeg maar. Dus dat je daar gewoon ook eerlijk over kan zijn.”

“Het allerbelangrijkste is openheid, dat het een onderwerp is waar, uhm, over gesproken kán worden en waar door docenten niet lacherig over wordt gedaan en waar men het lef heeft om er ook daadwerkelijk over te praten. [...] Uhm, en ik merk dat het onderwerp nog wel eens, in het middelbaar onderwijs, verzwegen kan worden. Of dat men er heel gauw overheen gaat, omdat docenten gewoon geen zin hebben in het gezeur dat er over zou kunnen ontstaan.”

De directeur en de bestuurder leggen de nadruk op respect voor elkaar, respect voor diversiteit. De directeur van de school noemt voorlichting als iets concreets dat kan bijdragen aan een de voorwaarde ‘respect’. De bestuurder heeft een minder concreet beeld wat betreft een invulling voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen, binnen scholen moeten er vertrouwenspersonen zijn, dat kunnen mentoren, leerling-mentoren of een counselor zijn, maar over hoe een respectvol klimaat bewerkstelligd kan worden, wordt aan de scholen zelf overgelaten. Wat betreft respect zeggen de directeur (respondent 13) en de bestuurder (respondent 14) respectievelijk:

“Eén van de uitgangspunten van de school is, uh, en dat staat ook in de toetsstenen van beleid, he, is relatie, autonomie, competentie. Op het moment dat je werkt aan een relatie is dat gebaseerd op respect, op het moment dat jij de autonomie accepteert, betekent dat ook dat je iemands seksuele geaardheid of religieuze opvattingen en zo voort, uh, wel altijd op een manier dat de autonomie van de een niet de autonomie van de ander bedreigt. En, uh, op het moment dat jij die autonomie accepteert en respecteert en dat dat leidt tot een goede relatie, denk ik, uh, dat wie dan ook, uh, nou ja dat die allemaal geaccepteerd worden, uh, in de school.”

“Dat er een algemene cultuur is van respect en, en, respect voor het feit en ook begrip dat ook niet iedereen zo is als jij en niet iedereen zo denkt als jij, mensen zijn altijd verschillend. Jij bent anders dan, ik ben anders dan jij en jij bent anders dan ik en dat is maar mooi ook. Het zou ontzettend saai zijn en bovendien kwam van onze vooruitgang en van onze hele ontwikkeling en van onze sociale kleur kwam helemaal niks terecht. Dat besef.”

Een verschil in opvattingen tussen de docenten tezamen met de directeur en homoseksuele leerlingen is te vinden in hun mening over het organiseren van een paarse vrijdag tegen homofobie. Deze vrijdag werd door een aantal homoseksuele leerlingen op school georganiseerd, waarbij door verschillende docenten en de directeur getwijfeld werd aan het feit of zo’n dag uiteindelijk bijdraagt aan een veiliger schoolklimaat waarbij iedereen zich vrij

voelt om bepaalde opvattingen te hebben. De afweging om deze dag te steunen werd gemaakt op basis van deze twijfel. Uiteindelijk is ervoor gekozen om de dag van tevoren alle lessen te beginnen met een dagopening over homoseksualiteit, waarbij docenten verschillende mogelijkheden aangeboden werden. De homoseksuele leerlingen kijken meer vanuit hun positie of ze vinden dat er aandacht nodig is voor homofobie dan dat ze op dat moment ook bezig zijn met de eventuele gevolgen van deze aandacht, terwijl de docenten en de directeur meer gefocust zijn op de gevolgen schoolbreed en misschien minder met de gevoelens van noodzaak die onder de homoseksuele leerlingen leeft.

Wat betreft de heteroseksuele leerlingen die geïnterviewd zijn, zij hadden geen afwijzende mening ten aanzien van homoseksualiteit, geldt dat zij openheid en aandacht op zich wel goed vinden. De aandacht en openheid vinden zij echter wel snel teveel worden. Of dit is met het oog op emancipatie, dus omdat ze bang zijn dat het niet ten goede komt van het doel, of vanuit het oogpunt dat homo's niet zo moeten overdrijven, bleef in de gesprekken in het midden. Uit de klassengesprekken kwam, vooral bij de groepen jongens, het beeld naar voren dat in principe elke bijzondere uiting van homoseksualiteit teveel is, een paarse vrijdag of voorlichting vallen hier ook onder.

7. Analyse

In de analyse wordt een koppeling gemaakt tussen de eerder beschreven theorieën en de besproken resultaten. Dit zal per onderzoeksvraag opgedeeld worden.

1. Hoe zien de verschillende respondenten het huidige schoolklimaat voor homoseksuelen en hoe waarderen zij dit?

Het begrip heteroseksisme kan als kenmerkend gezien worden voor de beschrijving van het huidige schoolklimaat. Het schoolklimaat wordt door de meeste leerlingen gekenmerkt als redelijk veilig en door sommigen zelfs als zeer veilig. Negatieve reacties en opmerkingen worden door de homoseksuele leerlingen gezien als erbij horend, wat kan betekenen dat het heteroseksisme zo dominant aanwezig is dat een andere mogelijkheid niet als optie gezien wordt. Docenten stellen zich minder berustend op bij bijvoorbeeld het scheldwoord 'homo', zij zeggen dit in principe niet te accepteren

Een koppeling tussen de resultaten van dit onderzoek met de ideologie van seksualiteit-als-identiteit en die van de complementaire genders (Buijs, et al., 2008; Dudink, 1999) kan gemaakt worden op twee verschillende gebieden. Als uitgegaan wordt van een in Nederland heersende ideologie van seksualiteit-als-identiteit kan dit een bedreiging vormen

voor de identiteit van lesbiennes. Hun seksualiteit wordt niet altijd erkend, zij worden door zowel jongens als meisjes vaak gezien als biseksueel in plaats van als lesbienne, waarmee hun seksualiteit niet helemaal wordt serieus genomen. Erkenning van hun identiteit kan hierdoor in gevaar kan komen. De ideologie van de complementaire genders is vooral terug te zien in de negatieve houding van zowel heteroseksuele als homoseksuele jongens ten aanzien van 'vrouwelijke' jongens en mannen. Het feit dat zelfs homoseksuele jongens die sinds zichzelf uit de kast zijn zich vrijer, en hiermee meer afwijkend, zijn gaan gedragen, zich ergeren aan afwijkende 'vrouwelijke' homo's kan een vorm zijn van geïnternaliseerd heteroseksisme (Stein, 2000). Openlijke liefdesuitingen van homoseksuelen zouden niet verstandig zijn op school, volgens alle respondenten, in verband met reacties die deze op zouden kunnen roepen.

Het niet kunnen hebben van openlijke liefdesuitingen op school of het niet 'vrouwelijk' willen gedragen door homoseksuele jongens passen in de beschrijving van Goffman, in 'Stigma' (Schnabel, 1976), over hoe men om kan gaan met een stigma. De geïnterviewde homoseksuele leerlingen zijn op school uit de kast en kunnen in die zin het in eerste instantie belangrijkste stigma niet meer verbergen, namelijk hun homoseksualiteit. Zij kunnen echter wel hun gedrag aanpassen om de spanning die ontstaat, omdat zij niet voldoen aan de verwachte sociale identiteit, te verminderen. Zij hebben weliswaar een andere seksuele voorkeur, waarmee zowel hun identiteit afwijkt als dat zij niet volledig passen binnen de dichotome genderverdeling, maar doordat ze hun gedrag zoveel mogelijk aanpassen aan wat gezien wordt als genderconform zal hun gedrag nog redelijk goed kunnen passen binnen de dichotome genderverdeling. Het niet 'kunnen' hebben van openlijke liefdesuitingen op school is evenals het niet 'vrouwelijk' gedragen door homoseksuele jongens een belangrijke vorm van aanpassen van gedrag.

De schoolsituatie valt te typeren als divers qua mensen ideeën en achtergronden. De open christelijke visie van de school wordt door de meeste respondenten gezien als een meerwaarde voor de veiligheid en de openlijke diversiteit zou ook duiden op een enige mate van geborgenheid. Het ontbreken van een vastgestelde norm vanuit bijvoorbeeld de Bijbel, kan ook tot verwarring leiden, het is hierdoor namelijk niet duidelijk hoe ver je mag gaan in je opvattingen, wat wordt wel en wat wordt niet geaccepteerd? De schoolleiding is zich bewust dat het uitgangspunt dat iedereen welkom is en dat de normen niet vastliggen een ondermijning kan zijn van het bestaansrecht van een christelijke school. Het zoeken naar een evenwicht tussen volledige vrijheid en een volledig vastgestelde norm is een dagelijkse opdracht. De geïnterviewde leerlingen vinden allemaal dat er weinig te merken is van het feit dat ze op een christelijke school zitten, het ontbreken aan dagopeningen zou hieraan

bijdragen. De vrijheid, de afwezigheid van een vastgestelde Bijbelse norm, kan het beeld van de leerlingen, dat de school in principe niet echt christelijk is, versterken.

2. Hoe beargumenteren de respondenten hun waardering van het huidige schoolklimaat?

Vrijheid is een belangrijk begrip in de waardering van het huidige schoolklimaat door de respondenten. Volgens alle respondenten zou de vrijheid van eenieder zo ver moeten strekken tot waar het respectvolle ophoudt. Volgens sommige leerlingen en docenten moet de vrijheid van docenten in het uiten van een afwijzende mening over homoseksualiteit voor de klas beperkter zijn dan die van leerlingen. Naar de mening van andere leerlingen, docenten en de directeur mag de docent ook een afwijzende mening voor de klas hebben, wel wordt opgemerkt dat voorzichtigheid geboden is.

De afwijzende mening wordt volgens docenten weinig verkondigd. Of dit komt omdat mensen niet voor deze mening uit durven komen of omdat gewoon niet alles gezegd hoeft te worden, is onduidelijk. Alle respondenten delen de mening dat iedereen tegen zijn ‘gelijken’ in ieder geval open mag zijn over zijn overtuiging, de voorwaarde van respect blijft echter wel gelden. Het feit dat vrijheid onder ‘gelijken’, ook voor een afwijzende mening, voor alle respondenten een belangrijk goed is, kan een motief zijn voor de positieve beoordeling die de meeste respondenten hebben over de diversiteit binnen de school, wat juist als een teken van geborgenheid gezien zou kunnen worden.

Het bespreken van seksualiteit tussen leerling en leraar wordt door zowel leerlingen als docenten ervaren als moeizaam. De verhouding docent-leerling is in deze moeizaamheid cruciaal, er moet voorzichtig geopereerd worden. Voorzichtig opereren betekent ook: balans zoeken tussen normaliseren en het zichtbaar maken. Appiah (2007) stelt dat zichtbaarheid en gewenning belangrijker zijn om in harmonie met elkaar te leven dan principes, we zouden onze reactie namelijk achteraf pas rationaliseren. Een dilemma dat uit de resultaten naar voren komt, is dat zichtbaarheid in de vorm van voorlichting of een paarse vrijdag wel nodig is voor normalisering, maar dat deze zichtbaarheid ook het fenomeen extra bijzonder maakt en gezien kan worden als provocatie. De voorzichtigheid die volgens de respondenten nodig is in de omgang en aanpak van problemen rondom homoseksualiteit kan ook, samen met het heteroseksistische klimaat, een rol spelen in de redelijk positieve houding die de respondenten hebben ten aanzien van het huidige schoolklimaat. Door een realistisch beeld, waarbij moeilijkheden rondom omgang en aanpak worden onderkent, kan het uiteindelijke oordeel van de respondenten over het klimaat op school redelijk positief uit laten pakken.

Vanuit het diversiteitsdenken kan beredeneerd worden dat homoseksuelen niet alleen gezien dienen te worden als een aparte groep, zij behoren immers evengoed tot andere categorieën als bijvoorbeeld: man, christen, voetballer (Botman, Jouwe & Wekker, 2001). De realiteit voor de homoseksuele leerlingen die uit de kast gekomen zijn, is echter dat zij voornamelijk vertrouwde omgevingen zoeken zoals vriendinnen, andere homoseksuelen of mensen waarvan duidelijk is dat ze een positieve mening hebben ten aanzien van homoseksuelen. Dit kan werken als bevestiging van het beeld dat homoseksuelen een aparte groep vormen, met aparte persoonlijke kenmerken. De ene jongen die wel bij zijn vriendengroep, met uitsluitend jongens, uit de kast kwam, werd ondanks dat zij hem als meer kenden dan alleen 'homoseksueel' wel direct gezien als voornamelijk iemand die misschien verliefd zou kunnen worden op hen. Dit kan gezien worden als bevestiging voor het feit dat seksualiteit en identiteit nauw verbonden zijn. De homoseksuele leerlingen zijn niet bewust op zoek naar vertrouwde omgevingen evenals dat hun seksualiteit en identiteit door anderen misschien als nauw verbonden gezien worden. Dit kan evenals het heersende heteroseksisme en het bewustzijn dat voorzichtigheid geboden is, bijdragen aan het relatief milde oordeel van de homoseksuele leerlingen.

3. Wat zien de respondenten als belangrijkste voorwaarden voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen?

Iedereen moet zichzelf kunnen zijn, dat is wat alle respondenten nodig achten voor een veilig schoolklimaat, maar de meningen verschillen over hoe dit bewerkstelligd kan worden.

Diversiteit en respect voor diversiteit worden door de bestuurder en de directeur van de open christelijke school als uitgangspunt genomen in het bepalen van een houding ten aanzien van homoseksualiteit in de school. Respect wordt door hen als belangrijkste voorwaarde voor een veilig schoolklimaat genoemd. De directeur stelt dat hij niet wil werken in een omgeving waarin iemand veroordeeld wordt op basis van de Bijbel. Individuen worden als uitgangspunt genomen. Waarbij het zoeken naar wat wel en niet kan vanuit het christelijk geloof en dagelijkse opgave is: De normen zijn beweeglijk. Het erkennen van de subjectieve betekenis van symbolen, in dit geval kan dit de Bijbel of 'het' christendom zijn, zoals Goffman (Farganis, 2008) deze bestudeerde, is een feit op een christelijke school. Hiermee bestaat er bij sommige meer overtuigde, misschien zelfs meer rechtlijnige, christelijke docenten een onzekerheid over wat de christelijke toegevoegde waarde dan blijft op een open christelijke school. De openheid van instituties en het centraal stellen van het individu, zoals

beschreven door Duyvendak en Hurenkamp (2005), is duidelijk terug te zien in het huidige schoolklimaat in de casus.

De belangrijkste voorwaarde voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen die genoemd wordt door de homoseksuele respondenten is openheid. De homoseksuele docenten en twee homoseksuele leerlingen geven aan dat het wel een kwestie van voorzichtig opereren is. Als het gaat over een paarse vrijdag tegen homofobie zit er een verschil in opvattingen tussen aan de ene kant de homoseksuele leerlingen en aan de andere kant de leraren en de directeur. Waar de homoseksuele leerlingen voornamelijk gericht blijken te zijn op of er aandacht nodig zou zijn voor homofobie, zijn de leraren en de directeur vooral bezig met de eventuele gevolgen van een paarse vrijdag, schoolbreed. Hiermee zijn zij misschien minder bezig met de gevoelens van noodzaak die onder de homoseksuele leerlingen leven bezig. Voor de heteroseksuele respondenten geldt dat zij beide geen afwijzende mening hebben ten aanzien van homoseksualiteit. Aandacht vinden zij wel goed, maar wel snel teveel. Voor de klassengesprekken geldt vooral dat de groepen jongens in principe elke uiting van homoseksualiteit teveel vinden. De voorwaarde voor een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen ligt hiermee, in de mening en houding van de jongensgroepen, bij de homoseksuele jongens zelf.

8. Conclusie

Na het beantwoorden van de drie deelvragen, kan antwoord gegeven worden op de hoofdvraag:

Wat zijn de wensen en ervaringen van de verschillende lagen binnen een christelijke school wat betreft een veilig schoolklimaat voor homoseksuelen?

Het schoolklimaat wordt als redelijk veilig gezien. Dat er een redelijk positieve waardering is terwijl er ook gesproken wordt over negatieve ervaringen, kan geplaatst worden binnen een heteroseksistisch kader. Er bestaat volgens de respondenten een verschil in houding van jongens en meisjes ten aanzien van homoseksualiteit. Waarbij de houding van jongens ten aanzien van homoseksuele jongens vaker negatief is dan die van meisjes, terwijl meisjes niet per se vaker een negatieve houding hebben ten aanzien van lesbiennes. Wel worden lesbiennes niet altijd erkend in hun lesbisch zijn, zij worden eerder gezien als biseksueel. Zowel hetero- als homoseksuele jongens storen zich aan 'vrouwelijk' gedrag van homoseksuele jongens, zelfs homoseksuele jongens die zelf aangeven dat zij zich sinds hun coming-out 'vrouwelijker' zijn gaan gedragen, wat kan duiden op geïnternaliseerd heteroseksisme. De religieuze diversiteit op school wordt voornamelijk gezien als een

bijdrage aan en misschien zelfs als uiting van een veilig schoolklimaat. De grens van vrijheid wordt genoemd als waar het respectvolle ophoudt. Voorzichtigheid is geboden bij zowel het uiten van je mening over homoseksualiteit op school als bij het aanpakken en aankaarten van problemen rondom homoseksualiteit. De leerling-docent verhouding speelt hierin een belangrijke rol. Zichtbaarheid leidt niet automatisch tot normalisering, hierdoor moet gebalanceerd worden tussen beide begrippen. Wat betreft diversiteitsdenken blijkt dat in dit de praktijk homoseksuele leerlingen vertrouwde omgevingen zoeken, waardoor het eendimensionale beeld dat sommige mensen van homo's hebben niet doorbroken wordt. Iedereen moet zichzelf kunnen zijn, is een voorwaarde voor een veilig schoolklimaat die door iedereen genoemd is. Respect zou hier toe kunnen leiden volgens de directeur en de bestuurder van de school. Openheid wordt door de homoseksuele respondenten gezien als sleutelvoorwaarde, toch blijft voorzichtigheid ook hier geboden. Volgens heteroseksuele leerlingen is openheid en aandacht in principe goed, maar al gauw teveel. Voornamelijk jongensgroepjes vinden alle uitingen van homoseksualiteit al snel teveel. In dit geval moet de voorwaarde voor een veilig schoolklimaat gezocht worden bij de homoseksuelen zelf.

9. Discussie en aanbevelingen

Het gekozen onderzoeksdesign voor deze studie is een casestudy, waarbij het doel was om binnen één school op zoek te gaan naar 'good practices'. De school waar deze casestudy plaatsgevonden heeft, is een 'open' christelijke school, wat inhoudt dat in principe alle leerlingen welkom zijn ongeacht hun geloof. De voorwaarde die gesteld wordt, is dat er respect dient te zijn voor de identiteit van de school. Het begrip 'open' heeft ook invloed op de docentensamenstelling. In principe wordt van docenten verwacht dat zij vanuit het christelijk geloof inspiratie vinden in hun leven, maar in de praktijk blijkt dat de levensovertuigingen van docenten zeer variëren, van overtuigd christen tot overtuigd atheïst. De worsteling tussen het individu centraal zetten en het hebben van een vastgestelde norm op basis van de Bijbel is iets wat voornamelijk zal gelden voor 'open' religieuze scholen. Op bijvoorbeeld reformatorische, islamitische of joodse scholen, waarbij leerlingen toegelaten worden op basis van het geloof waarmee zij thuis opgevoed zijn, zullen de uitkomsten van deze studie grotendeels niet toepasbaar zijn.

Verschillende docenten, de bestuurder en de directeur gaven in hun interview aan dat op een aantal andere scholen die binnen dezelfde scholengemeenschap vallen, ondanks hetzelfde toelatingsbeleid voor zowel docenten als leerlingen, religie mogelijk een meer belangrijke rol speelt. De specifieke invulling van dagopeningen, vieringen, maar ook het

kiezen voor het al dan niet geven van voorlichting over homoseksualiteit zijn zaken die niet van bovenaf opgelegd kunnen worden, die verschillen per school en zelfs per leraar. Zo kunnen antwoorden en reacties die respondenten op andere ‘open’ christelijke scholen zouden geven uiteraard afwijken van de antwoorden die gevonden zijn in dit onderzoek. Nader onderzoek op andere ‘open’ christelijke scholen is aanbevelingswaardig om na te gaan of de gevonden ‘good practices’ ook terug te vinden zijn op gelijksoortige scholen.

Bevraging van verschillende schoollagen stond centraal in dit onderzoek, juist omdat deze verschillende lagen binnen één schoolcontext een meer volledig beeld zouden kunnen geven dan dat er, zoals in eerder onderzoek, één groep binnen verschillende scholen onderzocht wordt. De verschillen tussen de groepen respondenten waren uiteindelijk niet bijzonder groot. Subtiele verschillen in het feit dat docenten niet een berustende houding hebben als het gaat om negatieve reacties op homoseksuelen terwijl de homoseksuele jongeren het er eerder bij vinden horen of dat homoseksuele leerlingen meer geneigd waren om te kijken vanuit hun gevoel voor urgentie om aandacht te besteden aan homofobie terwijl de docenten en de directeur meer keken naar de gevolgen van aandacht hiervoor. Verschillen bleken eerder voor te komen tussen jongens en meisjes, hetero en homo en tussen overtuigd religieus, twijfelend religieus en niet-religieus.

Een mogelijke tekortkoming van dit onderzoek dat er geen lesbische leerlingen geïnterviewd zijn. Een beeld van hoe lesbische leerlingen het huidige schoolklimaat ervaren en van wat zij wensen, ontbreekt hierdoor.

Ondanks dat deze casestudy voornamelijk relevant zal zijn voor andere ‘open’ religieuze scholen, kan dit onderzoek ook een uitgangspunt vormen voor verder onderzoek op ‘gesloten’ religieuze scholen. In het licht van de ontwikkelingen rondom verplichte voorlichting over homoseksualiteit op alle scholen, kan gesteld worden dat ook op deze scholen het individu meer centraal komt te staan.

Literatuur

Internet

Van Bijsterveldt negeert motie homovoorlichting. (26 mei, 2011)

Elsevier. Geraadpleegd op 12 oktober 2011, via <http://elsevier.nl>

Brief hetero-homo alliantie (2009). Reactie hetero-homo alliantie. Op voortgang homo-emancipatie in het onderwijs.

Geraadpleegd op 15 januari 2012, via
http://www.aob.nl/kixtart/modules/absolutenm/articlefiles/47258-573817_homoemancipatiebeleid.pdf

Literatuur

Appiah, K.A. (2007). The primacy of practice. *Kettering review*. 26, 2, 43-51.

Botman, M.E., Jouwe, N.L. & Wekker, G.D. (Eds.). (2001). *Caleidoscopische Visies. Zwarte, Migranten- en Vluchtelingen Vrouwenbeweging in Nederland*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Buijs, L., Hekma, G.M. & Duyvendak, J.W. (2008). *Als ze maar van me afblijven. Een onderzoek naar antihomoseksueel geweld in Amsterdam*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Crocker, J. (2005). De sociale psychologie van stigmatisering. *Tijdschrift voor seksuologie*, 29, 1, 4-10.

Dankmeijer, P. (2001). *Gerapporteerde onveiligheid door homo- jongeren vergeleken met heterojongeren*. Amsterdam: Empowerment Lifestyle Services.

Dudink, S. (1999). De sloophamer van de geschiedenis. 'Ruimte voor mannen' en 'De crisis van de mannelijke identiteit'. In: Duindam, V. (eds.). *Ruimte voor mannen*. Amsterdam: Van Gennep.

Felten, H. (2008). *Als een homo op je valt: acceptatie van homoseksualiteit onder Utrechtse (hetero)jongeren*. Utrecht: MOVISIE

Hendrickx, D. & Lietaer, G. (2003). Heteroseksisme en geïnternaliseerd heteroseksisme bij homoseksuele mannen. *Tijdschrift voor psychiatrie*, 45, 9, 559-568.

Herek, G.M. (1992). The Social Context of Hate Crimes: Notes on Cultural Heterosexism. In: Herek, G.M. & K.T. Berrill (Reds.), *Hate crimes. Confronting violence against lesbians and gay men* (pp. 89-104). London: Sage.

Inspectie van het Onderwijs (2009a). *Anders zijn is van iedereen. Gesprekken met schoolgaande jeugd over hetero- en homoseksualiteit*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2009b). *Weerbaar en divers. Een onderzoek naar seksuele diversiteit en seksuele weerbaarheid in het onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W. & Hekma, G.M. (Reds.) (2006). *Gewoon doen*. Den Haag: SCP.

Keuzenkamp, S. (Red.) (2010). *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: SCP.

Keuzenkamp, S. (Red.) (2012). *Niet te ver uit de kast. Ervaringen van homo- en biseksuelen in Nederland*. Den Haag: SCP.

Mooij, T. (2001). Veilige scholen en (pro)sociaal gedrag. Evaluatie van de campagne 'De veilige school' in het voortgezet onderwijs. Nijmegen: Katholieke Universiteit, ITS.

Schnabel, P. (1976). Erving Goffman. In: (eds.) L. Rademaker & E. Petersma. *Hoofdfiguren in de sociologie/2*, (p. 26-44). Utrecht: Het Spectrum.

Smith, E. R. & Mackie, D. M., (2006). *Social Psychology* (3rd ed.) . New York: Psychology Press.

Stein, T.S. (2000). Homosexuality and homosexual behavior. In B.J. Sadock & V.A. Sadock (Red.), *Kaplan and Sadock's comprehensive textbook of psychiatry* (pp. 1608-1631). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.

Vanwesenbeeck, I., de Graaf, H., Meijer, S. & Poelman, J. (2006). *Een update over het seksuele gedrag en de seksuele gezondheid van jongeren in Nederland: de belangrijkste bevindingen uit 'Seks onder je 25e'*. Tijdschrift voor Seksuologie, 30, 57-64.